

Inetta Nowosad

Uniwersytet Zielonogórski

Procesy demokratyzacji i tajwanizacji. O roli edukacji w kształtowaniu tajwańskiej tożsamości narodowej

Wprowadzenie

Tajwan słynie z tego, że w latach osiemdziesiątych przekształcił gospodarkę rolną w rozwijającą się gospodarkę przemysłową, która zdołała nadążyć za światowym rynkiem technologii informacyjnych lat dziewięćdziesiątych¹. Wartość PNB na jednego mieszkańca wzrosła z około 1000 USD w 1976 roku do USA 12000 dolarów w 1998 r. W 1999 r. rezerwy walutowe wyniosły około 100 mld USD i było to trzecie miejsce na świecie². W efekcie konsekwentnie realizowanej polityki już w 1998 roku dołączył do elitarnej grupy 15 największych gospodarek świata, z obrotem dwustronnym w wysokości 215 mld dolarów. Ten spektakularny wzrost gospodarczy dokonał się w bardzo trudnych warunkach społeczno-politycznych i niósł ze sobą odmienne wartości, które zostały włączone w proces budowania nowej, tajwańskiej tożsamości narodowej opartej na demokracji, poszanowaniu praw człowieka i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Procesy demokratyzacji i tajwanizacji, które dokonały się na Tajwanie pod koniec XX wieku, można w sposób oczywisty rozpatrywać jako kluczowe dla tego kraju. Można jednak analizować je o wiele szerzej i to nie tylko w odniesieniu do regionu Azji-Pacyfiku, lecz także innych narodów, czy państw, w których istniejące antagonizmy mogą przerodzić się w otwarty konflikt zbrojny lub w bieżącej polityce kierować się pragmatyzmem i kompromisem.

¹ P. Ferdinand, *The Taiwanese Economy in the 1980s and 1990s*, w: *Take-off for Taiwan?* (RED.) P. Ferdinand, Royal Institute of International Affairs, London 1996; M. Chen, *A Study of the Evaluations and Elections of Primary and Secondary Principals in Terms of the Special Right-obligation*, "Journal of Compulsory Education" 1999 40 (2), s. 19-27.

² Por. K. Wu-Ping, *Wpływ stosunków chińsko-tajwańskich na rozwój gospodarczy Tajwanu*, „Studia i Materiały” 2007, nr 2, s. 104-109.

W tym przypadku istotne jest określenie statusu Tajwanu. Jest to jednak zadanie trudne, zwłaszcza, iż zmieniająca się sytuacja na świecie dezaktualizuje klasyczne definicje państwa i katalog atrybutów państwowości. „Powstają podmioty quasi-państwowe, co do których nie mają zastosowania znane klasyfikacje (np. określenia typu protektorat, terytorium zależne, państwo o ograniczonej suwerenności, państwo o nadzorowanej niepodległości), a ich status pozostaje niedoprecyzowany”³. Bez wątplenia w Azji Wschodniej sytuacja Tajwanu nie ma podobnej.

Większość państw traktuje Tajwan jako niezależną handlowo jednostkę i kontakty ogranicza do sfery gospodarki, kultury, edukacji oraz wymiany naukowo-technicznej, przy jednoczesnym braku kontaktów politycznych, co jest możliwe wyłącznie przy akceptacji trzech stron: rządu danego kraju, Tajpej i Pekinu. Eksperci określają Tajwan jako formę przejściową między narodem a państwem. Niezdolność do ogłoszenia niezależności wynika w prostej linii z obawy przed zagrożeniem wojskowym Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL). Tajwan jest demokracją bez narodowości i taki status najczęściej jest deklarowany przez społeczność międzynarodową⁴. Warto w tym miejscu jednak podkreślić, iż w społeczeństwie chińskim jest to pierwsza ukształtowana wielopartyjna demokracja i jedna z nielicznych w Azji Wschodniej⁵.

Zaistniałe na Tajwanie transformacje ukazują pokojowe przejście z autorytarnych rządów silnego państwa i słabego społeczeństwa obywatelskiego przez demokratyzację i tajwanizację, w stronę umacniania społeczeństwa obywatelskiego, co ważne – w mniej niż piętnaście lat. Na sukcesie zaistnienia takiego otwarcia zaważyły dwie grupy czynników⁶. Pierwsza to uwarunkowania społeczno-ekonomiczne rozwoju demokracji jako pomyślnego rozwoju gospodarczego (popyt przedsiębiorców na profesjonalistów

³ E. Mazur-Cieślak, *Casus Tajwanu jako inspiracja dla rozwiązywania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 1 (25), s. 62.

⁴ J. F. Copper, *Taiwan. Nation-State or Province?* Westview Press: Boulder 2003, s. 31-33.

⁵ W. Ostrowski, *Przejęcie władzy na Tajwanie przez opozycję – mechanizmy przemian i implikacje*, w: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne*, red. K. Gawlikowski we współpracy z M. Ławacz, Wydawnictwo Trio: Warszawa 2004, w: <https://www.swps.pl/images/stories/dokumenty/ccaw/gawlikowski/04%20Azja%20Wschodnia%20-%20Tajwan.pdf>, s. 50-62, z dn. 05.04.2018.

⁶ H.-L. Pan, *School Effectiveness and Improvement in Taiwan*, w: *International Handbook of School Effectiveness and Improvement*, red. T. Townsends, Springer: Dordrecht 2007, s. 277-280.

i większą autonomię; wzrost klasy średniej; wzrost znaczenia wykształcenia; zderzenie z wartościami demokratycznymi poprzez handel i interakcje ze światem zewnętrznym, a w szczególności z państwami zachodnimi⁷. Druga grupa czynników ma charakter społeczno-polityczny i dotyczy redystrybucji władzy między państwem a społeczeństwem, choć istotne znaczenie odgrywają relacje z Chińską Republiką Ludową. W ogólnych zarysach, zaistniałe zmiany zgodne są z klasyczną teorią modernizacji z końca lat 50., w której wzrost gospodarczy implikuje demokrację i otwieranie się społeczeństwa poprzez uruchamianie bezpośredniej zależności: urbanizacja → zmniejszenie analfabetyzmu → wzrost swobody wypowiedzi mediów → partycypacja społeczeństwa w procesach politycznych.

Zachodzące na Tajwanie procesy demokratyzacji w specyficzny sposób wzmacniane są budowaniem narodowej tożsamości i wynikają w prostej linii z reform edukacyjnych podejmowanych między późnymi latami 80., a rokiem 2000. Ukazują proces, w którym rozwój edukacji stanowił i stanowi zintegrowaną odpowiedź na rozwój potrzeb ekonomicznych i transformacji społeczno-politycznej odczytywanej przez pryzmat wyjątkowych dla tego kraju powiązań gospodarczych, kulturowych ale też politycznych. Celem artykułu jest wyeksponowanie roli edukacji w kształtowaniu tajwańskiej tożsamości narodowej i równoległe inicjowanych procesów demokratyzacji, które w społeczeństwie lansują nowe wartości – sprzeczne z tradycją konfucjańską, a wprzęgnięte w nieskrępowany wzrost ekonomiczny⁸.

W cieniu Państwa Środka

Tajwan przeszedł długą historię kolonizacji należącą do Holandii, Hiszpanii, Chin i Japonii. Pierwsze oficjalne relacje pomiędzy sąsiadami Cieśniny Tajwańskiej miały miejsce w 1206 roku. Wówczas to mongolski wódz Dżyngis Chan (pierwszy z dynastii Yuan), włączył Tajwan w posiadłości chińskie⁹. Od tego czasu znaczenie wyspy dla Chin kontynentalnych było różne i kształtowało niestabilne relacje, które wahały się od fazy gwałtownego zaostżenia do pewnego odprężenia.

⁷ T. B. Gold, *State and Society in the Taiwan Miracle*, Sharpe: New York 1986; T.B. Gold, Taiwan in 2008: My Kingdom for a horse, „Asian Survey” 2009, nr 49, s. 88-97.

⁸ Por. M. Kosmala, *Dwie cywilizacje – dwa systemy wartości – dwie wizje praw człowieka*, „Azja-Pacyfik” 2004, nr 7, s. 44. Co ciekawe, prawidłowość ta sprawdziła się na Tajwanie, podobnie w Korei Południowej i Tajlandii, jednak nie do końca w innych państwach Azji (np. Singapur, Malezja, Indonezja, Chiny).

⁹ K. Wu-Ping, *Wpływ stosunków chińsko-tajwańskich...*, dz. cyt., s. 104.

Pozycja wyspy nabrała znaczenia w okresie narastającego konfliktu wewnętrznego w Chinach gdy w grudniu 1949 roku na jej teren uciekł nacjonalistyczny rząd Republiki Chin kierowany przez komitet Kuomintang (KMT). Z zamiarem „tymczasowości” i przygotowania się do przejęcia władzy w całych Chinach, doszło do ukonstytuowania się Tajwanu jako Republiki Chińskiej na Tajwanie. W efekcie ludność chińska została podzielona na nacjonalistów zamieszkujących wyspę i komunistów na kontynencie. Konflikt narastał, a strony zgłaszały roszczenia do reprezentowania całości Chin.

Na arenie międzynarodowej, w latach 1949-1971 Republika Chin na Tajwanie reprezentowała całe Chiny w ONZ i podobnie jako jedyne przedstawicielstwo Chin była uznawana przez wiele krajów świata. W czasie „zimnej wojny” wyspa była pod parasolem USA i do 1971 roku uzyskiwała oficjalną pomoc i wsparcie. Sytuacja zmieniła się diametralnie w 1972 roku i rola reprezentanta Chin przypadła Chińskiej Republice Ludowej¹⁰. W efekcie wpłynęło to na radykalny spadek pozycji Tajwanu w stosunkach międzynarodowych powodując rosnącą izolację wyspy, która została wzmocniona podpisaniem Komunikatu Szanghajskiego przez prezydenta Stanów Zjednoczonych Richarda Nixona. Prezydent stwierdzał „Stany Zjednoczone akceptują przekonanie wszystkich Chińczyków mieszkających po obydwu stronach Cieśniny Tajwańskiej, że istnieją tylko jedne Chiny i że Tajwan jest częścią Chin”¹¹. Zerwanie stosunków dyplomatycznych z Tajwanem było podyktowane nawiązaniem ich z ChRL.

Równie trudna sytuacja miała miejsce na Tajwanie, gdzie rządy Kuomintangu (KMT)¹² rozpoczęły się od wprowadzenia stanu wojennego i autorytarnej władzy, która trwała do chwili uchylecia dekretu o stanie wojennym w 1987 roku i wprowadzenia mniej rygorystycznego prawa o bezpieczeństwie narodowym. Co ciekawe, iż mimo trudnej sytuacji, Tajwan rozwijał się

¹⁰ Władze ChRL podkreślały, iż problem Tajwanu jest wewnętrzną kwestią Chin, bowiem stanowi integralną część Państwa Środka.

¹¹ R. Nixon, *Komunikat Szanghajski*, za: K. Wu-Ping, *Wpływ stosunków chińsko-tajwańskich...*, dz. cyt., s. 105.

¹² Partia Narodowa – Kuomintang (KMT, Guomindangu) po przegranej wojnie domowej z Komunistyczną Partią Chin w 1949 r., wycofała się na teren Tajwanu i tam pod przywództwem Chiang Kai-sheka rządziła w systemie jednopartyjnym. Oficjalnie obowiązywała tam nadal konstytucja z 1946 r. i ideologia *Trzech zasad ludowych* Sun Yat-sena, nazywanego również Ojcem Republiki, który był pierwszym jej prezydentem (z 1912 r.) i jednocześnie założycielem KMT, za: K. Gawlikowski, *Spory o status Tajwanu i procesy transformacji*, w: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne*, red. K. Gawlikowski we współpracy z M. Ławacz, Wydawnictwo Trio: Warszawa 2004, s. 166-169.

w niebywale szybkim tempie. Eksperci są zgodni, że polityczne panowanie KMT oraz plan gospodarczy, a także pomoc amerykańska stworzyły sprzyjające warunki zapewniające skuteczność podejmowanych działań. Jednakże, „być może najważniejszym spośród nich był stosunek do społeczeństwa tajwańskiego [...] KMT rozpoczął, w istocie, jako władza typu kolonialnego, okupująca i rekonstruuująca społeczeństwo zawojowane i pozbawione przywódcy. Mając niewiele poza biurokracją i armią, KMT był pozbawiony bazy społecznej na Tajwanie, która stawiałaby żądania ograniczające jego działania [...] Reżym kontynentalny skonfiskował aktywa przemysłowe i finansowe, przeprowadził reformę rolną i przemodelował grupy społeczne, czyniąc to z pozycji bezspornej siły, niemal nie mającej sobie równej w Trzecim Świecie. Wsparcie przez gargantuiczną machinę wojskową podtrzymywaną zagranicznym wsparciem i wprowadzonym stanem wyjątkowym, a także rozbudowanym systemem bezpieczeństwa wewnętrznego, KMT jawi się jako niemal wzorcowy przypadek rewolucji odgórnej”¹³.

Pozbawione kontroli społecznej elity polityczne Tajwanu monopolizowały sektor gospodarczy i realizowały skuteczny program rozwoju ekonomicznego¹⁴. W pewnym stopniu tajwańskie państwo-partia zapewniało stabilność kraju poprzez rozwiązywanie lub dławienie konfliktów i niepokojów społecznych. Stworzony system polityczny można określić za Domesem jako zorientowany na rozwój system autorytarny, o którego specyfice stanowią dwie kluczowe cechy¹⁵. „Pierwszą jest nie ingerowanie zmonopolizowanych przez KMT elit partyjnych w regulowanie wszystkich aspektów życia społecznego i politycznego, w przeciwieństwie do zorientowanych

¹³ T.B. Gold, *State and Society in the Taiwan...*, dz. cyt., s. 2; A.D. Barnett, *Communist China and Asia: A Challenge to American Policy*, Vintage Books: New York, s. 389, za: K. Ka-Lok Chan, *Państwo autorytarne a tajwański cud gospodarczy*, „Studia Polityczne” 1996, nr 5, s. 123.

¹⁴ Dla KMT istnieją dwie wartości naczelne, które należy za wszelką cenę zachować: hegemoniczna pozycja partii oraz ciągła modernizacja kraju, za: M. Weiner, *Political Participation and Political Development*, w: *Modernization: The Dynamics of Growth*, Voice of America Forum Lectures, 1966, s. 228-231.

¹⁵ J. Domes, *Political Differentiation in Taiwan: Group Formation within the Ruling Party and till Opposition Circles 1979-80*, „Asian Survey” 1981, nr 10, s. 1011-28. Ponadto, wielu badaczy uważało Tajwan w okresie między początkiem lat pięćdziesiątych a połową lat osiemdziesiątych za kraj rządzony autorytarnie. Zob. także H.C. Tai, *The Kuomintang and modernization in Taiwan*, w: *Authoritarian Politics in Modern Society*, (red.) S.P. Huntington, C. H. Moore, Basic Books, New York 1970; E.A. Winckler, *Institutionalization and Participation on Taiwan: From Hard to Soft Authoritarian?*, „China Quarterly” 1984, wrzesień s. 481-499; T. B. Gold, *State and Society in the Taiwan Miracle*, Sharpe, New York 1986.

ideologicznie elit w systemach totalitarnych. Drugą cechą jest oparcie politycznego monopolu na zasadach rozwoju w kierunku rozwiniętego społeczeństwa masowego, a nie zachowaniu tradycyjnej struktury społecznej¹⁶.

Relacje pomiędzy Tajwanem a Chinami kontynentalnymi układały się ze zmienną siłą zaostrzania ich i łagodzenia w realizacji polityki „Jednych Chin”. W sytuacji zaostrzonej izolacji, Tajwan zmienił politykę „wyrażając milczącą zgodę na fakt uznawania przez świat dwóch bytów po obu stronach Cieśniny”, a wrogie nastawienie wobec kontynentu ustąpiło „idei pokojowego zespolenia obu obszarów w przyszłości¹⁷”. W latach 80. XX wieku w okresie prezydentury Chianga Ching-kuo, Kuomintang częściowo rozluźnił obowiązujące restrykcje i zaczął tolerować wyjazdy obywateli Tajwanu, odwiedzających krewnych na kontynencie. Nastąpiło również pokojowe wprowadzanie demokracji wsparte legalizacją w 1986 roku Demokratycznej Partii Postępu (*Democratic Progressive Party*, DPP), która zakończyła monopol KMT. W polityce wewnętrznej wprowadzono zaś kategorię „Nowych Tajwańczyków”.

Pewna poprawa stosunków bilateralnych nastąpiła również po śmierci prezydenta Chianga Ching-kuo w 1988 r., gdy jego stanowisko objął Lee Teng-hui, wyznający współistnienie Tajwanu i Chin oraz dążący do poprawy stosunków zgodnie z zasadą uznającą „istnienie dwóch bytów politycznych”. W relacjach międzynarodowych Teng-hui był zwolennikiem „dyplomacji pragmatycznej”, co w relacje z Chinami wносиło ze strony Tajpej bardziej otwartą politykę, która w 1991 r. zakończyła „okres mobilizacji narodowej w celu zduszenia rebelii komunistycznej”. W latach 90. XX wieku podczas licznych podróży nagłaśniał i uświadamiał społeczności międzynarodowej istnienie dwóch państw chińskich, co jednak nie zyskiwało aplauzu po stronie ChRL¹⁸.

W 2000 roku Chen Shui-bian – kandydat opozycji z Demokratycznej Partii Postępu (DPP)¹⁹ wygrał wybory prezydenckie na Tajwanie. Pokonał partię nacjonalistyczną KMT, rządzącą niepodzielnie Tajwanem przez ponad pół wieku. DPP, która od początku opowiadała się za niepodległością Tajwanu od Chin była teraz u władzy. Ta doniosła sytuacja miała daleko idące implikacje dla polityki wewnętrznej Tajwanu, a także jego zewnętrznych

¹⁶ K. Ka-Lok Chan, *Państwo autorytarne a tajwański cud...*, dz. cyt., s. 124.

¹⁷ K. Wu-Ping, *Wpływ stosunków chińsko-tajwańskich...*, dz. cyt.

¹⁸ K. Ka-Lok, Chan, *Państwo autorytarne a tajwański cud...*, dz. cyt, s. 105-106

¹⁹ Demokratyczna Partia Postępu (DPP) została zalegalizowana w 1986 roku i jednocześnie zakończyła monopol KMT.

stosunków, zwłaszcza z Chinami²⁰. W wyniku polityki realizowanej w latach 2000-2008 przez prezydenta Shui-biana nastąpiło pogorszenie relacji z kontynentem. Przyczyną były otwarcie wysuwane postulaty niepodległościowe. „Mimo tych politycznych trudności oraz dziedzictwa antykomunistycznych obsesji i obaw, stosunki obustronne rozwijały się jednak w latach 90. niezmiernie szybko. Tajwan stał się największym inwestorem na kontynencie (...) W 2002 r. inwestycje na kontynencie stanowiły już 51% wszystkich inwestycji zagranicznych firm tajwańskich w świecie”²¹.

W latach 2008-2016 powróciła do władzy rządząca wyspą od 1949 roku Partia Kuomintang. Prezydent Ma Ying-jeou skupił się na poprawieniu i instytucjonalizacji stosunków z „wielkim sąsiadem”, co z kolei wzbudziło zaniepokojenie społeczeństwa, niechętnego zbytniemu zbliżeniu z kontynentem. Polityka prezydenta Ma opierała się na balansowaniu między trzema ‘nie’: dla zjednoczenia, ale i dla niepodległości oraz dla użycia siły²². Jednocześnie był to czas szerszego otwarcia się gospodarczego Tajwanu na Chiny. Wymiana handlowa w sposób znaczący wspierała rozwój rynku eksportowego wyspy i inwestycji zagranicznych wywołując korzystne przemiany ekonomiczne. Na rynku krajowym, Tajwan realizuje politykę „sumiennej dbałości o interes kraju w połączeniu z sięganiem w świat”²³.

Epokowym wydarzeniem było spotkanie w listopadzie 2015 roku w Singapurze prezydenta Ma Ying-jeou z chińskim przywódcą Xi Jinpingiem. Choć nie doprowadziło do zawarcia żadnej umowy i nie wydano wspólnego oświadczenia, to jednak było to pierwsze spotkanie liderów Tajpej i Pekinu od 66 lat²⁴. Koleni przywódcy, jak nowa pani prezydent Tsai Ingwen opowiada się za przejrzystym, bez warunków wstępnych i partnerskim dialogiem z ChRL, co oczywiście może, ale nie musi oznaczać pogorszenia relacji gospodarczych. Stanowiska liderów politycznych i wyznaczanej przez nich polityki

²⁰ L. Sheng, *China and Taiwan: Cross-strait Relations under Chen Sui-bian*, Zed Books, London and New York, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 2002.

²¹ K. Gawlikowski, *Tajwan: Spory o status wyspy i procesy transformacji*, w: *Azja Wschodnia na przełomie...*, dz. cyt., s. 199.

²² J. Szczudlik-Tatar, *Perspektywy stosunków chińsko-tajwańskich po zmianie władzy w Chinach, analiza przygotowana przy wsparciu programu Taiwan Fellowship*, Biuletyn PISM, 23.04.2013, za: M. Bonikowska, *Wyspa środka: między Chinami a Zachodem*, „Centrum Stosunków Międzynarodowych” Warszawa 2016, nr 1, s. 2-3.

²³ K. Ka-Lok, *Chan, Państwo autorytarne a tajwański cud...*, dz. cyt, s. 108.

²⁴ Historyczne spotkanie w Singapurze. „Nie ma siły zdolnej rozdzielić Chiny i Tajwan”, za: <https://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1541686,Historyczne-spotkanie-w-Singapurze-Nie-masily-zdolnej-rozdzic-Chiny-i-Tajwan>, z dn. 20.12.2017.

wobec ChRL ukazują wahadłowo zmieniające się nastawienia większego lub mniejszego dążenia Tajwanu do niezależności i przyjmowanie prowadzących do tego celu różnych strategii.

Tajwanizacja i demokratyzacja – dwa nierozdzielne procesy

Proces tajwanizacji był nierozzerwalnie połączony z procesami demokratyzacji oraz (w późniejszych latach) troską o prawa człowieka, które przejawiały się zainteresowaniem tożsamością lokalną, w tym kulturami autochtonicznymi. Można przyjąć, że ostatnia dekada XX wieku była dla Tajwanu okresem radykalnych zmian wewnętrznych – fundamentalnych zmian społeczno-kulturowych powiązanych z przebudową struktur politycznych w kierunku demokratycznym. Większość badaczy jest jednak skłonna uznawać, że pojęcie tajwanizacji w polityce międzynarodowej „pojawiło się w latach 70. XX wieku wraz z włączeniem Chińskiej Republiki Ludowej w poczet członków Organizacji Narodów Zjednoczonych”²⁵ i realizowanej przez prezydenta Chiang Ching-kuo polityki, w której lansował „tajwanizację KMT”, powierzając znaczące funkcje w strukturach partii miejscowym aktywistom²⁶. Rozwijany tym samym pod koniec lat 80. XX wieku proces tajwanizacji, był zorientowany na trudne relacje z Chinami, zaś zjednoczenie społeczności wyspy jako jednorodnego organizmu narodowego, jednocześnie uznawano za ważny krok w staraniach o stworzenie niepodległego państwa²⁷.

Trudno jednak nie dostrzec, że dzieje Tajwanu i jego rozwój przez lata następowały w izolacji od kontynentu. Sytuacja ta w naturalny sposób tworzyła warunki do formowania własnej tożsamości. Jak zaznacza Krzysztof Gawlikowski, „jedynie sposób jej ujmowania mógł podlegać pewnym manipulacjom: jako „lokalnej” – w ramach „ogólnochińskiej”, lub też jako odrębnej, „narodowego typu”²⁸. Zatem początków procesu budowania narodowej tożsamości na Tajwanie można doszukiwać się na dwa sposoby:

²⁵ E. Mazur-Cieślak, *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązywania niektórych konfliktów na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013 nr 1 (25), s. 59.

²⁶ Propagował on zasadę odzyskania poparcia ludu na kontynencie przez stworzenie na Tajwanie doskonałego porządku demokratycznego i moralnego, jak również rozkwitu gospodarczego (...) W duchu prawdziwie konfucjańskim argumentował, że przez pokazanie mieszkańcom kontynentu, jak dobrze żyją obywatele Tajwanu – zapragną żyć również w takim systemie, a zjednoczenie dokonać się będzie mogło pokojowo, bez wojny. Za: K. Gawlikowski, *Tajwan: spory o status wyspy i procesy transformacji*, w: *Azja wschodnia na przełomie...*, dz. cyt., s. 148.

²⁷ Tamże, s. 158.

²⁸ Tamże, s. 161.

pierwszy to naturalny proces dziejowy przebiegający w pewnej izolacji wyspy oraz wtórny do niego proces politycznych zabiegów tworzenia tzw. nowej tożsamości narodowej. Dlatego odwołując się do formy patriotyzmu jako tożsamości wyspiarskiej, często przyjmuje się określenie „formozyskiej”²⁹.

Badacze są zgodni, że „pojawienie się „nacionalizmu tajwańskiego” było do pewnego stopnia rezultatem dyktatury KMT i produktem walki z nią (jak też z narzucaną siłą specyficzną sinizacją wyspy)³⁰, ustępującą wraz z wprowadzaniem procesów demokratyzacji i pozyskaniem większego poparcia wśród obywateli wyspy. W strategiach następujących po sobie prezydentów proces budowania, później rozwoju i wzmacniania narodowej tożsamości obywateli Tajwanu stanowił zawsze ważny obszar realizowanej polityki, choć różnie argumentowanej. Prezydent Lee Teng-hui przyjmując orientację na zapewnienie Tajwanowi przetrwania i ochronienie przed wchłonięciem wyspy przez ChRL, od 1998 roku bardzo wyraźnie promował koncepcję „nowych Tajwańczyków” – „eksponując jedność wszystkich grup etnicznych zamieszkujących wyspy, bez względu na podziały etniczne i dawne wyodrębnianie „ludzi z kontynentu” jako uprzywilejowanej elity rządzącej”³¹. Jednakże wyraźna promocja „odrębności Tajwanu” nastąpiła dopiero za prezydenta Chen Shui-biana zaprzysiężonego w 2000 r. z opozycyjnej Demokratycznej Partii Postępu (DPP)³². Lansowana przez niego koncepcja szczególnego „ducha tajwańskiego” – uformowana była rzekomo we wzajemnych interakcjach i wpływach na wyspie miejscowych kultur austronezyjskich i chińskiej³³. Po raz pierwszy zaczęto więc eksponować i pielęgnować tradycje „barbarzyńskich aborygenów” jako ważny element nowej, tajwańskiej tożsamości³⁴. Nowy prezydent opozycji wyraźnie też artykułował w procesie rozwoju narodowej tożsamości znaczenie praw człowieka. „Ponieważ tworzymy nowy

²⁹ Od nazwy „Formoza” (*Meili Dao* – Wyspa Piękna). Nielegalny ruch na rzecz niepodległości Tajwanu rozwijał się od lat 60. przede wszystkim jako ruch walki z monopolem władzy KMT oraz przybyszów z kontynentu jako swoistej „warstwy panującej”⁶⁵. Jak podkreślają niektórzy badacze, nabrał on dynamizmu, gdy mógł już wyjść z podziemia w końcu lat 80., co wiązało się także z walkami politycznymi i dążeniami do zdobycia przez opozycję poparcia politycznego w społeczeństwie. Propagowanie „tożsamości tajwańskiej” było więc – ich zdaniem – zjawiskiem wtórnym, stając się przede wszystkim środkiem walki o władzę⁶⁶, za: Tamże.

³⁰ Tamże, s. 161-162.

³¹ Tamże, s. 21.

³² Tamże, s. 158.

³³ Por. *Constituting a New Paradigm of Democracy for All Chinese Societies. Address to the National Day Rally*, 10.10.2000, za: Tamże.

³⁴ Tamże.

paradygmat demokracji dla wszystkich społeczności chińskich, powinniśmy bez strachu iść naprzód drogą wolności, demokracji i praw człowieka”³⁵. Troska o prawa człowieka jest już wyraźnie zaznaczona w polityce rządu i obok demokracji, stanowi ważny element tworzący specyficzną tożsamość Tajwańczyków i jednocześnie misję.

W stronę tajwanizacji i budowania nowych podstaw systemu edukacji

Proces tajwanizacji realizowany w celu zjednoczenia społeczności wyspy jako jednorodnego organizmu narodowego zawierał w sobie inicjatywy, które miały istotny wpływ na system edukacji. Od końca lat osiemdziesiątych XX. wieku rozpoczął się proces deregulacji. Rząd zaczął dzielić się kontrolą z innymi agencjami, które wywierały coraz większy wpływ na kierunek reform edukacyjnych. Rynek zaczął odgrywać rolę w dostarczaniu podręczników, a rola prawa w zarządzaniu edukacją została wzmocniona. Nastąpiła zmiana alokacji struktury władzy wśród nauczycieli, dyrektorów i administracji oświatowej. Wzrosło również zainteresowanie społeczeństwa reformą edukacji³⁶.

Poddanie edukacji społecznej kontroli

Po uchwaleniu Prawa o Organizacjach Społecznych (*Civil Organizations Law*) 20 stycznia 1989r. oddolny ruch na rzecz reformy edukacji przechodził rozkwit³⁷. W inicjowaniu kierunku reform istotne znaczenie odegrały: The Council for the Promotion of Teachers' Rights (Rada ds. Ochrony Praw Nauczycieli), The Humanistic Education (Fundacja Edukacji Humanistycznej) i Foundation Taiwan Teachers' Association (Tajwańskie Stowarzyszenie Nauczycieli). Stanowiły one coraz silniejszą grupę i stały się ważnymi graczami procesu reform, konsekwentnie wywierając presję na rząd. W efekcie powstał ruch na rzecz reformy edukacji obywatelskiej³⁸. Przykłady obejmują kampanię nauczycieli akademickich o autonomię uniwersytetów oraz projekty reform w zakresie kształcenia podstawowego i średniego postulowane przez różne grupy: nauczycieli, rodziców, czy też organizacje religijne, które twierdziły, że edukacja na Tajwanie powinna być liberalna,

³⁵ Tamże, s. 161.

³⁶ Szerzej: W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan: A search for a 'national' identity through democratisation and Taiwanisation*, „Compare: A Journal of Comparative and International Education” 2002, Vol. 32, s. 79-127.

³⁷ C. Chou, G. Ching, *Taiwan Education at the Crossroad. When Globalization Meets Localization*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 24-26.

³⁸ W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan...*, dz. cyt., s. 61-81.

demokratyczna, lokalna i apolityczna. Równie istotnym obszarem przemian były działania na rzecz wzmocnienia pozycji nauczycieli i ich praw.

Ustanowione grupy społeczne wykorzystywały różne strategie, aby wyrazić swoje zastrzeżenia i sugestie wobec stanu edukacji oraz dążyły do uzyskania prawa do udziału w kształtowaniu reformy edukacji. Grupy te organizowały własne fora lub konferencje³⁹, uczestniczyły w sesjach konsultacyjnych organizowanych przez Ministerstwo Edukacji, organizowały masowe demonstracje przeciwko władzom oświatowym oraz przedstawiały swoje wnioski Ministerstwu Edukacji lub składali własne propozycje za pośrednictwem środków masowego przekazu. Ruch na rzecz reformy edukacji obywatelskiej przełamał wszelkie opory ze strony tajwańskich władz oświatowych, które często zmuszone były do zmiany swoich planów nawet z dnia na dzień⁴⁰.

Pojawienie się różnych grup nacisku oznaczało dla rządu często konieczność balansowania pomiędzy skrajnymi wyborami⁴¹, a sama reforma stała się kontrowersyjnym obszarem polityki społecznej na Tajwanie angażującym różne grupy społeczne. Ich skuteczność jest widoczna w przyjmowanej przez ministerstwo edukacji polityce i wyznaczanych propozycjach reform i przyjmowanych kompromisach⁴². W efekcie presji wywieranej na rząd w 1994 roku Prezydent Li Denghui przyjął propozycję ministra edukacji i ustanowił ponadresortową agencję zajmującą się reformą, czyli Komisję ds. reformy edukacyjnej *Commission on Educational Reform* (CER) jako bufor pomiędzy rządem a grupami edukacji obywatelskiej. Decyzja ta miała choć częściowo zredukować lub odwrócić wcześniejsze napięcia. Zadaniem CER było dokonanie przeglądu całego systemu edukacji, ustalenie ram dla reform i nadanie oddolnego rozmachu.

³⁹ Jak choćby konferencja edukacji obywatelskiej na temat reformy edukacji w 1994 r., do udziału w której zaproszono administrację oświatową, za: tamże.

⁴⁰ W.-W. Law, *Globalization, Localization and Education Reform in a New Democracy: Taiwan's Experience*, w: K.-H. Mok, A. Welch (red.), *Globalization and Educational Restructuring in the Asia Pacific Region*, Palgrave Macmillan, London 2003, s. 99.

⁴¹ X. Song, *Between Civic and Ethnic The Transformation of Taiwanese Nationalist Ideologies (1895 – 2000)*, VUBPRESS Brussels University Press, Brussels 2009, s. 167–212.

⁴² T. Cheng-sheng, *Taiwan's Educational Reform and the Future of Taiwan*, Minister of Education, Taiwan and Member of the Academia Sinica, Taipei Presented at London School of Economics and Political Science January 10, 2007, w: http://www.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/TaiwanProgramme/Events/PublicLectures/TaiwanEducationalReform_English.pdf, s. 11–14, z dn. 20.12.2017.

W ciągu nieco ponad dwóch lat CER przeprowadził na Tajwanie ponad 350 publicznych paneli dyskusyjnych i seminariów na różnych poziomach administracyjnych, a także wydał trzy merytoryczne dokumenty konsultacyjne i jedno sprawozdanie⁴³. Efektem prac była nie tylko dywersyfikacja źródeł opinii na temat reformy edukacji, lecz także maksymalizacja udziału zainteresowanych stron (w tym nauczycieli, rodziców, urzędników państwowych związanych z edukacją i liderów oświatowych) oraz co ważne, pozwoliło CER na zdobycie powszechnego mandatu na wprowadzenie reformy. W rezultacie, Ministerstwo Edukacji opracowało Kompleksowy Plan Reformy Edukacji zmieniający radykalnie oblicze edukacji.

Otwarcie rynku podręczników – złamanie monopolu państwa

Od lat dziewięćdziesiątych Ministerstwo Edukacji pod wpływem pedagogów i grup społecznego nacisku, otworzyło rynek podręczników dla sektora prywatnego oraz oddzieliło od siebie procesy redakcji i oceny. W 1996 r. wszystkie podręczniki dla szkół podstawowych mogły być napisane i opracowane przez ponad dziesięciu prywatnych wydawców. Celem zachowania jakości dotychczasowy ministerialny instytut (*National Institute for Compilation and Translation*, NICT), który wcześniej był jedynym dostarczycielem podręczników, musiał dzielić ten przywilej z przedmiotów ścisłych (matematyki, nauk społecznych, przyrody i zdrowia) oraz języka chińskiego razem z prywatnymi wydawcami, zaś od 2001 aktywność NICT została wyłączona w zakresie prac nad podręcznikami dla szkół podstawowych. Od 1998r. Ministerstwo Edukacji pozwoliło prywatnym organizacjom również na przygotowywanie i publikowanie podręczników dla gimnazjów z przedmiotów nieobjętych egzaminami, a od 1999 r. – również podręczników dla szkół średnich. Otwarcie rynku podręczników stworzyło szkołom możliwości wyboru, oraz zintensyfikowało konkurencję między rządem a prywatnymi wydawcami.

Włączenie sił rynkowych w rynek podręczników niekoniecznie jest jednoznaczne z całkowitym brakiem ingerencji rządu w proces ich powstawania. Ministerstwo Edukacji nadal zachowuje swoje wpływy, choćby poprzez określenie programu nauczania, który musi mieć odzwierciedlenie w treści

⁴³ Ministry of Education, *A Research Report on the Curriculum Outline for Homeland Languages in Primary and Junior Secondary Schools of Taiwan*, Ministry of Education: Taipei 1995; Ministry of Education, *A Report on Education of the Republic of China: an educational prospect towards the 21st century*, Ministry of Education: Taipei 1995; Ministry of Education, *A Comprehensive Plan for Education Reform*, Ministry of Education: Taipei 1997.

podręcznika oraz na etapie oceny podręczników, w przypadku ich oficjalnego zatwierdzenia. Warto dodać, iż w latach 2001-2004 Ministerstwo Edukacji przekazało szkołom podstawowym i średnim oraz wydawcom więcej swobody w opracowywaniu „szkolnego programu nauczania”, co stanowi kolejny etap procesu „deregulacji programu nauczania”⁴⁴.

Różnorodność i neutralność edukacji

Proces demokratyzacji w systemie edukacyjnym Tajwanu umacniana pluralizm i wzmacnia działania na rzecz tworzenia ram prawnych w celu jego ochrony w edukacji. Wypracowanie nowych ram prawnych jest uznane za efekt wspólnych wysiłków różnych oddolnych grup zaangażowanych w reformę edukacji i rządu. W wyniku wywieranej presji doszło do rewizji ustaw i rozporządzeń dotyczących oświaty. Ruch na rzecz demokratyzacji na uniwersytetach i uniwersyteckie stowarzyszenia profesorskie doprowadziły do zmian prawa uniwersyteckiego w celu ochrony autonomii uczelni⁴⁵. Ruchy na rzecz praw nauczycieli i mniejszości rdzennej doprowadziły do uchwalenia Prawa Nauczycielskiego⁴⁶ i Ustawy o Edukacji Ludności Rdzennej⁴⁷. Zbiorowe dążenie do ograniczenia wpływu politycznego na edukację zaowocowało uchwaleniem w 1999 roku Podstawowego Prawa Oświatowego (*Fundamental Law of Education, FLE*)⁴⁸.

Wprowadzone w latach 90. nowe lub zmienione przepisy i regulacje systematyzowały i wzmacniały nowe relacje lub praktyki wynikające z ruchu demokratyzacji oświaty. Ważnymi osiągnięciami są zapisy dotyczące: ochrony praw ucznia do nauki oraz prawa rodziców do wyboru edukacji dla swojego dziecka. Po drugie w początkowej fazie reform przestrzeganie przyjętych podstawowych praw w edukacji korygowało dominację KMT i ustanawiało zasadę neutralności. Eksponowane były bowiem zapisy zabraniające wykorzystywania edukacji jako przedstawiciela określonej religii lub partii politycznej a zachęcano do uczciwości w konkurencji, np. między różnymi religiami w sponsorowaniu edukacji. Zaistniała zasadnicza zmiana

⁴⁴ W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan...*, dz. cyt., s. 68-69.

⁴⁵ K.-H. Mok, *Education Reform and Education Policy in East Asia*, Routledge with Francis and Taylor Group, London and New York 2006, s. 43-44.

⁴⁶ J. P. Synott, *Teacher Unions, Social Movements and the Politics of Education in Asia: South Korea, Taiwan and the Philippines*, Ashgate, Aldershot, Hampshire 2002, s. 239, 243.

⁴⁷ J. Bruce Jacobs, *Democratizing Taiwan*, Brill, Leiden 2012, s. 102-105.

⁴⁸ Szerzej: W.-W. Law, *Globalization, Localization and Education Reform in a New Democracy: Taiwan's Experience*, w: K.-h. Mok et al. (eds.), *Globalization and Educational Restructuring in the Asia Pacific Region*, Macmillan: Palgrave 2003, s. 97.

redystrybucji władzy między Ministerstwem Edukacji a samorządową administracją edukacyjną. Ustawa wprowadziła decentralizację większości obszarów władzy administracyjnej, zaś ministerstwo utrzymało jedynie nadrzędną kontrolę w dziewięciu głównych obszarach, w tym w planowaniu całego systemu i egzekwowaniu krajowej polityki edukacyjnej⁴⁹. Jednakże przeniesienie dużej części uprawnień decyzyjnych na władze lokalne zostało poddane zwierzchnictwu różnych grup związanych z edukacją jak: wykładowców akademickich, stowarzyszeń rodziców, nauczycieli, mniejszości etnicznych oraz administracji oświatowej i szkolnej, co ma odzwierciedlenie w składzie lokalnych komitetów ds. oceny oświaty (education review committees). W efekcie lokalne władze zgodnie z ustawą zostały poddane kontroli społecznej.

Nowe ramy prawne sprzyjały demokratyzacji edukacji i miały wpływ na tworzenie nowego układu politycznego w edukacji. Zmiany można też rozpatrywać inaczej. Zastąpiono rządy przywódców rządami prawa. Wprowadzanie zmian prawa oświatowego zamknęło ostatni rozdział epoki totalitarnej w edukacji, a szczególnie przytłaczającej dominacji Ministerstwa Edukacji nad szkołami i instytucji szkolnictwa wyższego oraz nauczycielami. Otworzył się zupełnie nowy rozdział, który zapoczątkował udział społeczeństwa w tworzeniu polityki i systemowej reformy szkolnej oraz zarządzania edukacją. Nowe ramy prawne stały się nową wspólną regułą gry, w której mogły uczestniczyć wszystkie zainteresowane strony, wypracowując wspólny dla siebie zestaw kryteriów i standardów wszystkich działań. To oczywiście proces, który w dalszym ciągu jest rozwijany.

Wzmocnienie autonomii nauczycieli

W procesie wzmocnienia pozycji społeczeństwa obywatelskiego, rynku i prawa, nastąpił nowy podział władzy pomiędzy nauczycielami a dyrekcją szkół i władzami oświatowymi. W efekcie wzmocniono autonomię nauczycieli kosztem uprawnień pozostałych, którym odebrane zostały dotychczasowe przywileje. Decyzja ta radykalnie zmieniła dotychczasowy porządek. Dużą część uprawnień rząd przekazał bezpośrednio nauczycielom (a nie szkołom) poprzez zwiększanie ich udziału i wzmocnienie ich władzy w organach decyzyjnych na różnych poziomach.

Po uchwaleniu Ustawy o Nauczycielach z 1995 r. (*Teachers Law*) została stworzona możliwość organizowania się nauczycieli we własne stowarzyszenia na zasadzie dobrowolności. Mogło to nastąpić zarówno na

⁴⁹ Tamże.

poziomie szkoły, jak lokalnym czy krajowym⁵⁰. W rezultacie w wielu szkołach powołane zostały własne szkolne stowarzyszenia nauczycieli (*School Teachers' Associations, STAs*), a po trzech latach od wprowadzenia ustały już ponad połowa z 25 lokalnych obszarów administracyjnych posiadała już własne lokalne stowarzyszenia nauczycieli (*Local Teachers' Associations, LTAs*). Zgodnie z prawem, w lutym 1999 roku, mogło zostać powołane Krajowe Stowarzyszenie Nauczycieli (*National Teachers' Association, NTA*). Stowarzyszenia te pełnią funkcję zarówno organów pedagogicznych, jak i związków zawodowych. Posiadają prawnie zagwarantowaną moc sprawczą ochrony wizerunku i autonomii nauczycieli. W szczególności NTA ma prawo uczestniczyć w tworzeniu strategii politycznych dotyczących spraw nauczycieli wymienionych w Ustawie o Nauczycielach⁵¹.

Bez wątpienia, od roku 1995 nauczyciele szkół posiadają więcej uprawnień decyzyjnych, które wcześniej były poza ich zasięgiem – w wyłącznej gestii zleceńodawcy. W obecnej chwili, dyrekcja szkoły posiada jedynie nominalną moc wyznaczania nauczycieli, ale nie ma uprawnień ich wyboru i odnawiania umów. Uprawnienia te zostały przekazane rewizyjnej komisji ds. nauczycieli (*teachers review committee, TRC*), w skład której wchodzi przedstawiciele nauczycieli, przedstawiciele dyrekcji szkół i jeden przedstawiciel rodziców. Dominacja nauczycieli jest chroniona przez strukturę komisji, ponieważ co najmniej 50% jej członków to nauczyciele bez obowiązków administracyjnych⁵². Władza urzędników oświatowych i dyrektorów szkół została znacznie zredukowana w porównaniu z ich praktycznie absolutnym autorytetem sprzed końca lat osiemdziesiątych⁵³.

W latach dziewięćdziesiątych doszło do sytuacji, w której zarówno nauczyciele, jak i dyrektorzy mieli identyczne przywileje i musieli dzielić się przywództwem i władzą decyzyjną. Wprowadzone decyzje ujawniły jednak drugie oblicze tego procesu a mianowicie wewnętrzne walki o władzę lub interesy w szkole z powodu stworzenia dwóch sił: pierwotnej administracji szkolnej podlegającej dyrekcji oraz organów samorządnych jak STA i TRC reprezentujących nauczycieli. Można zapoznać się z wieloma opiniami, które traktowały zaistniałą sytuację w szkołach jako przeszkodę w pracy administracji szkolnej lub we wprowadzaniu reform i stały się obiektem brutalnej

⁵⁰ G. Whitty, *Teacher professionalism in new times*, w: *School Management and Leadership*, red. W.C Hsieh Sophian, M.L. Wen, Hung Yen, Taipei 2002, s. 1-29.

⁵¹ K. H. Mok, *Education Reform and Education Policy in East Asia*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York 2006, s. 159.

⁵² W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan: A search...*, dz. cyt., s. 70-71.

⁵³ W.-W. Law, *Globalization, Localization and Education Reform...*, dz. cyt., s. 93-94.

krytyki opinii publicznej. Przywoływano argument, iż dyrektorzy powinni być liderami i managerami zarządzającymi szkołą i jej zamianą, jednak nie mogą wykonywać swojej pracy sprawnie i skutecznie z powodu dominacji organów nauczycielskich (STA i TRC), które konkurują z nimi o władzę. Zaistniałe w wielu szkołach niedogodności lub nieprawidłowości wynikające z przekazania znaczących uprawnień nauczycielom mogą sugerować, że pomimo utworzenia oficjalnych mechanizmów, tajwańscy nauczyciele nie byli w pełni gotowi i wyposażeni w umiejętności pozwalające na zarządzanie sobą. Nie rozwinęli także w pełni ducha kultury współpracy i kolegialnego kierownictwa w zarządzaniu lub wprowadzaniu zmian⁵⁴. Jest to obszar, który w dalszym wymaga interwencji i otoczenia troską.

Skutki procesów demokratyzacji odcisnęły swoje piętno na wszystkich szczeblach zarządzania systemem edukacji. Ministerstwo Edukacji i lokalne biura oświatowe zostały zmuszone do rozliczania się ze swoich decyzji przed społeczeństwem. W przeciwieństwie do poprzedniego okresu autorytarnego, urzędnicy oświatowi, w tym Minister Edukacji, nie mogą już samodzielnie decydować o polityce edukacyjnej. Często to oni są wzywani do konsultacji z przedstawicielami narodu w celu dyskusji nad nowymi projektami polityki edukacyjnej. Co więcej, demokratyczne ruchy na rzecz autonomii uniwersytetów i praw nauczycieli złamały monopol Ministerstwa Edukacji i lokalnych władz oświaty na nominowanie władz uniwersytetów i dyrektorów szkół w sektorze edukacji publicznej⁵⁵. Zaczęło się od wyborów rektorów przez wykładowców w 1992 roku i rozszerzono o udział nauczycieli w wyborze dyrektorów w szkołach podstawowych i średnich w 1999 roku⁵⁶.

Od 2000 r. został wprowadzony nowy system mianowania dyrektorów szkół. W ubieganiu się o stanowisko, wszyscy nowi dyrektorzy w sektorze publicznym musieli przejść pozytywnie egzamin pisemny i procedurę konkursową prowadzoną przez komisję kwalifikacyjną organizowaną przez odpowiednie władze oświatowe. W skład komisji kwalifikacyjnej wchodziła co najmniej jedna piąta rodziców, podczas gdy resztę reprezentowali nauczyciele, administracja szkolna i eksperci. Czynni dyrektorzy, dążący do ponownego mianowania, nie powtarzają egzaminu pisemnego, ale są zobligowani do ponownego przejścia procesu selekcji i uzyskania poparcia stowarzyszenia nauczycieli i stowarzyszenia rodziców. Braki uzyskania zgody „degraduje”

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Por. Rozdział: *Taiwan's response to globalization: changing governance in higher education*, w: K. H. Mok, *Education Reform and Education Policy...*, dz. cyt., s. 152-173.

⁵⁶ W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan: A search for...*, dz. cyt., s. 71-72.

ich do stanowiska zwykłych nauczycieli, lub konieczności przejścia całego procesu aplikacyjnego w innej szkole.

Edukacja wielokulturowa i koncentracja na Tajwanie

Ważnym przejawem demokratyzacji systemu edukacji Tajwanu jest jego tajwanizacja. Demokratyczny ruch edukacyjny tworzy „przestrzeń” dla tłumionej w przeszłości lokalnej tożsamości i przywraca edukacji lokalną historię i języki etniczne. Tajwanizacja oznacza odejście od chińskich afiliacji na kontynencie oraz poszanowanie lokalnej tożsamości etnicznej i kultur, w efekcie uznanie nowej tożsamości politycznej i kulturowej mieszkańców Tajwanu. Dla systemu edukacji jest to równoznaczne z koniecznością wprowadzenia zmian programowych uwzględniających wielokulturowy skład wyspy jako zbiorowości samej w sobie.

W zmianie treści edukacyjnych istotne było przeniesienie punktu ciężkości z sinocentrycznego programu nauczania, który kładł nacisk na wiedzę o Chinach, do bardziej skoncentrowanego na Tajwanie, obejmującego studia ojczyste (*xiangtu jiaoyu*) i języki ojczyste (*xiangtu yuyan*). W przyjętym rozumieniu ojczyzna (*xiangtu*) oznacza miejsce pochodzenia lub dorostania, jak również życia⁵⁷. W wytycznych ministerialnych z 1995 roku wprowadzono naukę lokalnej historii, kultury i współczesnego rozwoju Tajwanu. Językami ojczystymi stały się dwa główne dialekty lokalne i języki rdzenne⁵⁸. We wcześniejszych latach, polityka dotycząca języka była stronnicza w stosunku do mandaryńskiego, który gremia polityczne uznały jedynym oficjalnym środkiem komunikacji w szkole (i publicznych wystąpieniach). Wówczas to stosowanie języków ojczystych, nie wspominając już o ich uczeniu się, zostało całkowicie stłumione.

Proces otwierania się na lokalne tożsamości na Tajwanie był wspierany przez różne grupy społeczne i samorządy, które wywierały niezmienną presję na rządzące ugrupowania⁵⁹. Ministerstwo Edukacji zaczęło przenosić główny cel szkolnego programu nauczania z Chin Kontynentalnych na Tajwan.

⁵⁷ L. M. Xia, Xiangtu De Fanwei, Neirong Yu Jiaoyu Yihan, *The Scope and Content of Homeland Studies and its Implications for Education*, w: Xiangtu Jiaoyu (Homeland Education), (red.) Z. J. Huang, L. S. Li, Han Uen Bookstore, Taipei 1995, za: Tamże, s. 72-73.

⁵⁸ Por. Ministry of Education, *A Research Report on the Curriculum Outline for Homeland Languages in Primary and Junior Secondary Schools of Taiwan*, Ministry of Education, Taipei 1995.

⁵⁹ W.-W. Law, *Globalization, Localization and Education Reform in a New Democracy: Taiwan's Experience*, w: *Globalization and Educational Restructuring in the Asia Pacific Region*, (red.), K.-H. Mok, A. Welch Palgrave Macmillan: London 2003, s. 99.

W połowie lat 90., celem pozyskania społecznego poparcia dla planowanych reform, ministerstwo promowało nowe podejście pod hasłem „pasja wobec ojczyzny, serce dla Chin i otwartość na świat” (xiangtuqing, zhongguoxin, shi-jieguan)⁶⁰. W 1998 r., uchwalono ustawę, w której formalnej ochronie poddano prawa rdzennych mniejszości do nauki ich ojczystych języków i poznawania własnej historii oraz rozwoju kultury już od przedszkoli i szkół podstawowych w ich rodzinnych miastach. W efekcie ministerstwo edukacji wprowadziło dwie istotne zmiany programowe przez wprowadzenie języków ojczystych i studiów krajoznawczych. Nauczanie języków ojczystych zostało ustalone odrębnie dla szkół podstawowych i średnich⁶¹. Od roku szkolnego 2001-2002, wszyscy uczniowie od klasy pierwszej do szóstej klasy, niezależnie od pochodzenia etnicznego, musieli wybrać jedną do dwóch lekcji tygodniowo z jednego języka ojczystego, zaś gimnazjaliści mogli uczyć się lokalnego dialektu w ramach dodatkowych zajęć.

W szkolnym programie nauczania redefinicja terytorialnych i społecznych aspektów „nowej” tożsamości politycznej i kulturowej Tajwanu jest szczególnie widoczna w nowym przedmiocie szkolnym – wprowadzenie do wiedzy o Tajwanie, który w 1997 roku został włączony w program szkół średnich. Treści przedmiotowe zogniskowane zostały wokół trzech części: geografii, historii i społeczeństwa Tajwanu⁶². W zaakceptowanych do użytku podręcznikach Wing-Wah Law, zwraca uwagę na cztery istotne obszary zmian politycznej i kulturowej tożsamości Tajwanu wprowadzone przez rząd KMT⁶³.

Po pierwsze, Tajwan jest polityczną całością określaną jako, „Republika Chińska na Tajwanie”. Jurysdykcja ogranicza się do obecnego terytorium, a nie do wcześniejszego terytorium, które obejmowało Chiny Kontynentalne. Historia i kultura Tajwanu sięgają co najmniej czterech wieków wstecz.

Po drugie, rząd Tajwanu nie wykorzystuje już różnic między ludźmi, które wynikają z miejsca pochodzenia lub czasu osiedlania się na Tajwanie,

⁶⁰ M.-H. Lin, S.-H. Chen, *A Comparison of the Internationalization of Education in Taiwan and Japan: The Perspective of Elementary School Principals*, „International Education Studies” 2014, 7 (1), s. 47-59.

⁶¹ Ministry of Education, *A Research Report on the...*, dz. cyt.

⁶² Por. National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: geography*, National Institute for Compilation and Translation, Taipei 1999; National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: history*, National Institute for Compilation and Translation: Taipei 1999; National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: society*, National Institute for Compilation and Translation: Taipei 1999.

⁶³ W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan: A search for...*, dz. cyt., s. 75.

w celu utrzymania dominacji nad jego mieszkańcami. Zamiast tego, rząd apeluje o budowanie solidarności etnicznej i promowanie wspólnej i powszechnej tożsamości „Tajwańczyków” (tajwan ren) z „świadomością tajwańską” (tajwan yishi), a nie chińską.

Po trzecie, „Tajwańczycy” są zachęcani do dalszego rozwijania „ducha” (jingshen) lub „duszy” (hun) Tajwanu, które są dziedziczone w podejściu i stylu życia „Tajwańczyków” przez stulecia walczących o własny los oraz przeciwko siłom zewnętrznym (w tym poprzednim kolonizatorom i ChRL). Tajwańczycy są przedstawieni jako ci, którzy kochają otwartość, czują ducha przygody, cieszy ich ciężka praca, kochają sprawiedliwość i wolność. Dążą do poczucia godności wśród społeczności międzynarodowej i nie kłaniają się „zagrożeniom ze strony środków masowego przekazu i siły wojskowej” (wengong wuxia) z ChRL.

Po czwarte, „Tajwańczycy” są określani jako „mistrzowie” swojej przeszłości i przyszłości. Czują się odpowiedzialni za zbudowanie „nowego Tajwanu” (zamiast utrzymywania roli bastionu, który ma pomóc w odzyskaniu Chin Kontynentalnych) poprzez podtrzymywanie demokratycznego rozwoju i harmonii społecznej, rozwijanie szacunku dla prawa i, co zostało podkreślone, „obronę Tajwanu z determinacją i odwagą” przeciwko zewnętrznym zagrożeniom militarnym⁶⁴.

Wnioski

Zmiany w obszarze edukacji realizowane na Tajwanie z końcem lat 80. odzwierciedlają szerszy kontekst przemian gospodarczych i społeczno-politycznych, takich jak demokratyzacja państwa, tajwanizacja oraz poszukiwanie narodowej tożsamości. Są też istotnym elementem polityki wobec ChRL⁶⁵. Konflikt po obu stronach Cieśniny Tajwańskiej istnieje w dalszym ciągu, zmienia się jedynie jego oblicze⁶⁶. Wobec stanowczego stanowiska Pekinu w kwestii jedności narodowej, wszelkie kompromisy prowadzą ostatecznie do zachowania status quo, czyli do odłożenia na bliżej nieokreślony czas jakiegokolwiek formy zjednoczenia, jak też jakiegokolwiek formy formalnej niezależności Republiki Tajwańskiej.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ W. C. Chen, *National identity and democratic consolidation in Taiwan: a study of the problem of democratization in a divided country*, „Issues and Studies” 1997, nr 33 (4), s. 1–44.

⁶⁶ Szerzej: G. Klintworth, *New Taiwan, New China: Taiwan's changing role in the Asia-Pacific region*, Longman, Melbourne 1995.

Edukacja stała się areną konsolidowania i manifestowania demokratycznych ideałów, poszanowania różnic etnicznych i kulturowych oraz nowej „narodowej” tożsamości. Jest też ściśle powiązana z rozwojem gospodarki Tajwanu, potwierdzając spektakularny postęp. Skalę zmian dobrze ilustrują liczby. W roku szkolnym 1950/51, liczba szkół i uczniów na wszystkich poziomach wzrosła z około 1500 szkół i 1 miliona uczniów do 7730 szkół i 5,2 miliona uczniów w latach 1998-99. Całkowite wydatki na edukację wzrosły z około 1,7% PNB w latach 1950-51 do 6,5% w latach 1997-98. Edukacja prywatna odegrała ważną rolę, szczególnie na poziomie nieobowiązkowym, zwiększając swój udział w rekrutacji studentów z 1,1% w 1950-51 do 28,6% w latach 1998-99⁶⁷. Intensywność dokonanych zmian w edukacji z lat 90. to nie tylko wzrost ilościowy, to także zmiany jakościowe. Tajwańska edukacja doświadczyła dwóch ważnych procesów: demokratyzacji i tajwanizacji, które przesunęły linię wpływów między państwem a społeczeństwem oraz stanowiły podstawę wykrystalizowania „narodowej” tożsamości. Przemiany Tajwanu, które jak w soczewce skupiają się w obszarze edukacji ukazują żmudny ale możliwy proces wzmacniania się społeczeństwa obywatelskiego, w wyniku negocjacji, konkurencji oraz kompromisu z państwem. W efekcie edukacja staje się mniej zdominowana przez państwo, bardziej niezależna i otwarta.

Bibliografia:

- Barnett A. D., *Communist China and Asia: A Challenge to American Policy*, Vintage Books: New York.
- Berman D. K., *Words Like Coloured Glass: The Role of the Press in Taiwan's Democratization Process*. Westview: Boulder 1992.
- Bonikowska M., *Wyspa środka: między Chinami a Zachodem*, Centrum stosunków międzynarodowych, Warszawa 2016, nr 1, s. 2-3.
- Chen, W. C., *National identity and democratic consolidation in Taiwan: a study of the problem of democratization in a divided country*, „Issues and Studies” 1997, nr 33 (4), s. 1-44.
- Cheng-sheng T., *Taiwan's Educational Reform and the Future of Taiwan*, Minister of Education, Taiwan and Member of the Academia Sinica, Taipei Presented at London School of Economics and Political Science January 10, 2007, w: http://www.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/TaiwanProgramme/Events/PublicLectures/TaiwanEducationalReform_English.pdf z dn. 20.12.2017.

⁶⁷ W.-W. Law, *Education Reform in Taiwan: A search for...*, dz. cyt., s. 66-67.

- Chou C., Ching G., *Taiwan Education at the Crossroad. When Globalization Meets Localization*, Palgrave Macmillan, New York 2012.
- Copper J. F., *Taiwan. Nation-State or Province?* Westview Press, Boulder 2003.
- Domes J., *Political Differentiation in Taiwan: Group Formation within the Ruling Party and till Opposition Circles 1979-80*, „Asian Survey” 1981, nr 10, s. 1011-28.
- Gawlikowski K., *Spory o status Tajwanu i procesy transformacji*, w: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne*, red. K. Gawlikowski we współpracy z M. Ławacz, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, s. 165-236.
- Gold T. B., *Taiwan in 2008: My Kingdom for a horse*, „Asian Survey” 2009, nr 49, s. 88-97.
- Gold T. B., *State and Society in the Taiwan Miracle*, Armonk, NY, M.E. Sharpe 1986.
- Historyczne spotkanie w Singapurze. „Nie ma siły zdolnej rozdzielić Chiny i Tajwan”, URL, za: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1541686,Historyczne-spotkanie-w-Singapurze-Nie-masily-zdolnej-rozdzelic-Chiny-i-Tajwan>
- Ka-Lok Chan K., *Państwo autorytarne a tajwański cud gospodarczy*, „Studia Polityczne” 1996, nr 5, s. 117-126.
- Klintworth G., *New Taiwan, New China: Taiwan's changing role in the Asia-Pacific region*, Longman, Melbourne 1995.
- Kosmala M., *Dwie cywilizacje – dwa systemy wartości – dwie wizje praw człowieka*, „Azja-Pacyfik” 2004, nr 7, s. 25-46.
- Law W.-W., *The Taiwanisation, Democratisation and Internationalization of Higher Education in Taiwan*, w: *Education and Political Transition. Themes and Experiences in East Asia*, red. M. Bray, W.-O. Lee, University of Hong Kong, Hong Kong 2001, s. 37-57.
- Law W.-W., *Education Reform in Taiwan: A search for a „national” identity through democratisation and Taiwanisation*, „Compare: A Journal of Comparative and International Education” 2002, Vol. 32, s. 61-81.
- Law W.-W., *Globalization, Localization and Education Reform in a New Democracy: Taiwan's Experience*, w: *Globalization and Educational Restructuring in the Asia Pacific Region*, (eds.) K.-h. Mok et al. Macmillan, Palgrave 2003, s. 79-127.
- Lee C.-M., *The planning, implementation, and evaluation of a character-based school culture project in Taiwan*. „Journal of Moral Education” 2009, nr 38 (2), s. 165-184.

- Lee C.-M., *Changes and challenges for moral education in Taiwan*. „Journal of Moral Education” 2004, nr 33 (4), s. 575-595.
- Lin J. W., *Democratization under on-party dominance: explaining Taiwan's paradoxical transition*, „Issues and Studies” 1999, nr 35 (6), s. 1-28.
- Lin M.-H., Chen S.-H., *A Comparison of the Internationalization of Education in Taiwan and Japan: The Perspective of Elementary School Principals*, „International Education Studies” 2014, nr 7 (1), s. 47-59.
- Mazur-Cieślak E., *Casus Tajwanu jako inspiracja dla rozwiązywania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 1 (25), s. 57-84.
- Mazur-Cieślak E., *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązywania niektórych konfliktów na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013 nr 1 (25), s. 57-84.
- Ministry of Education, *A Draft of the Revised Teachers Law by a Commissioned Research Team*, Ministry of Education, Taipei 2000.
- Ministry of Education, *2005-to-2008 education policy principles*, MOE, Taipei 2004.
- Ministry of Education, *A Comprehensive Plan for Education Reform*, MOE, Taipei 1997.
- Ministry of Education, *A Report on Education of the Republic of China: an educational prospect towards the 21st century*, MOE, Taipei 1995.
- Ministry of Education, *A Research Report on the Curriculum Outline for Homeland Languages in Primary and Junior Secondary Schools of Taiwan*, MOE, Taipei 1995.
- Ministry of Education, *A white paper on international education for primary & secondary schools*, MOE, Taipei 2011.
- Ministry of Education, *Education Statistics of the Republic of China, 1999*, MOE, Taipei 1999.
- Ministry of Education, *Grade 1-9 curriculum guidelines*, MOE, Taipei 2001.
- Ministry of Education, *Provisional Curriculum for Nine-Year Basic Education*, MOE, Taipei 2000.
- Mok K.-H., *Education Reform and Education Policy in East Asia*, Routledge with Francis and Taylor Group, London and New York 2006.
- National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: geography*, National Institute for Compilation and Translation, Taipei 1999.
- National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: history*, National Institute for Compilation and Translation, Taipei 1999.
- National Institute for Compilation and Translation, *Introduction to Taiwan: society*, National Institute for Compilation and Translation, Taipei 1999.

- Ostrowski W., *Przejęcie władzy na Tajwanie przez opozycję – mechanizmy przemian i implikacje*, w: *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: przemiany polityczne i społeczne*, t.1., red. K. Gawlikowski we współpracy z M. Ławacz, Wydawnictwo Trio: Warszawa 2004; za: <https://www.swps.pl/images/stories/dokumenty/ccaw/gawlikowski/04%20Azja%20Wschodnia%20-%20Tajwan.pdf>, z dn. 05.04.2018.
- Pan H.-L., *School Effectiveness and Improvement in Taiwan*, w: *International Handbook of School Effectiveness and Improvement*, red. T. Townsends, Springer, Dordrecht 2007, s. 269-286.
- Pan H. L., Yu C., *Educational reforms and their impacts on school effectiveness and improvement in Taiwan*, „School Effectiveness and Improvement” 1999, nr 10 (1), s. 72-85.
- Rowiński J., *Ewolucja polityki zagranicznej ChRL (1949–2011)*, w: *Wielkie przemiany w Chinach. Próba bilansu reform Deng Xiaopinga*, red. K. Gawlikowski, M. Ławacz, Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2012, s. 223–260.
- Sheng L., *China and Taiwan: Cross-strait Relations under Chen Sui-bian*, Zed Books: London and New York, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore 2002.
- Song X., *Between Civic and Ethnic The Transformation of Taiwanese Nationalist Ideologies (1895 – 2000)*, VUBPRESS Brussels University Press: Brussels 2009, s. 167-212.
- Szczudlik-Tatar J., *Perspektywy stosunków chińsko-tajwańskich po zmianie władzy w Chinach*, analiza przygotowana przy wsparciu programu Taiwan Fellowship, Biuletyn PISM, 23.04.2013.
- Tai H. C., *The Kuomintang and modernization in Taiwan*, w: *Authoritarian Politics in Modern Society*, (red.) S.P.Huntington, C.H. Moore, Basic Books, New York 1970.
- Tsang S., Tien H. M. (red.), *Democratization in Taiwan: implications for China*, St Martin's Press, New York 1999.
- Weiner M., *Political Participation and Political Development*, w: *Modernization, The Dynamics of Growth*, Voice of America Forum Lectures, 1966, s. 228-231.
- Winckler E. A., *Institutionalization and Participation on Taiwan: From Hard to Soft Authoritarian?*, „China Quarterly” 1984, wrzesień s. 481-499.
- Wu-Ping K., *Wpływ stosunków chińsko-tajwańskich na rozwój gospodarczy Tajwanu*, tłum. G. Grątkowski, „Studia i Materiały” 2007, nr 2, Wydział Zarządzania UW, s. 104-109.

**Processes of democratisation and Taiwanisation.
On the role of education in shaping the Taiwanese national identity**

The article focuses on educational transformation in Taiwan, as reflected in its ongoing social changes. The genesis and the course of two particularly important processes: democratisation and Taiwanisation are given special consideration, as they have radically been changing the face of Taiwan's education and appear to be paving the way for the shaping of a new Taiwanese national identity. This process can be read as "balancing" Taiwan between East and West – between different values and processes. While presenting their essence, also complex links with Taiwan's policy towards China and the orientation on economic growth are taken into account.

Keywords: democratisation, Taiwanisation, education reform.

**Procesy demokratyzacji i tajwanizacji.
O roli edukacji w kształtowaniu tajwańskiej tożsamości narodowej**

W artykule zwrócono uwagę na proces transformacji edukacji Tajwanu odzwierciedlający zachodzące w tym kraju przemiany społeczne i polityczne. Zwrócono uwagę na genezę i przebieg dwóch szczególnie istotnych procesów: demokratyzacji i tajwanizacji, które radykalnie zmieniają oblicze edukacji i forsują drogę do kształtowania nowej tajwańskiej tożsamości narodowej. Proces ten można odczytać jako „balansowanie” Tajwanu między Wschodem a Zachodem – odmiennymi wartościami i procesami. Ukazując ich istotę, uwzględniono złożone powiązania z polityką Tajwanu wobec Chin oraz orientacją na wzrost gospodarczy.

Słowa kluczowe: demokratyzacja, tajwanizacja, reforma edukacji.